

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (економіка зв'язку)

УДК 338.74

ВПЛИВ КРИЗИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ЗВ'ЯЗКУ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Князева О.А.

*Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова,
65029, Україна, м. Одеса, вул. Ковальська, 1.
7057463@mail.ru*

ВЛИЯНИЕ КРИЗИСА НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ СВЯЗИ И ИНФОРМАТИЗАЦИИ

Князева Е.А.

*Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова,
65029, Украина, г. Одесса, ул. Кузнечная, 1.
7057463@mail.ru*

INFLUENCE OF CRISIS ON ACTIVITY OF THE ENTERPRISES IN THE AREA OF COMMUNICATION AND INFORMATION

Kniazieva E. A.

*O.S. Popov Odessa national academy of telecommunications,
1 Kovalska St., Odessa, 65029, Ukraine.
7057463@mail.ru*

Анотація. Наведено основні причини та наслідки кризи в діяльності підприємств сфери зв'язку та інформатизації. Запропоновано для подолання кризових явищ удаватися до сценарного планування. Наведено сценарні плани, які ураховують можливі варіанти розвитку економічної та політичної ситуації в країні, та загальні сценарії розвитку підприємств сфери зв'язку та інформатизації за кожним із них.

Ключові слова: підприємства, сфера зв'язку та інформатизації, криза, стратегія.

Аннотация. Приведены основные причины и следствия кризиса в деятельности предприятий сферы связи и информатизации. Предложено для преодоления кризисных явлений прибегать к сценарному планированию. Приведены сценарные планы, которые учитывают возможные варианты развития экономической и политической ситуации в стране, а также общие сценарии развития предприятий сферы связи и информатизации по каждому из планов.

Ключевые слова: предприятия, сфера связи и информатизации, кризис, стратегия.

Abstract. Principal causes and crisis consequences in activity of the enterprises of sphere of communication and information are resulted. It is offered to resort for overcoming of the crisis phenomena to scenery planning. Scenery plans which consider possible variants of development of an economic and political situation in the country, and also the general scenarios of development of the enterprises of sphere of communication and information on each of plans are resulted.

Key words: the enterprises, communication and information sphere, crisis, strategy.

Сьогодні для України проблема проявів фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи є надзвичайно актуальною на мікро- та макрорівнях. Політичні перетворення, зміна зовнішньополітичних пріоритетів, проведення тривалої антитерористичної операції, нестабільність зовнішнього середовища, структурні зрушення в економіці, розрив налагоджених виробничих зв'язків, реструктуризація та зміна форм власності підприємств та багато іншого вимагають перегляду існуючих стереотипів управлінського мислення і переходу до нових форм і методів управління.

Ефективне управління в кризовому стані стає одним із ключових факторів, що забезпечують довгострокову роботу сфери економічної діяльності або підприємства. Оскільки в умовах кризи більшість управлінських рішень підприємства приймається в умовах невизначеності та економічного ризику [1], управління в кризовій ситуації можна визначити як процес роботи в умовах ризику та під тиском обставин таким чином, що дозволить керівникам аналізувати, планувати, організовувати, направляти і контролювати низку взаємозалежних операцій щодо прийняття швидких і раціональних рішень з невідкладних проблем, що виникли.

Не оминули прояви кризи й одну з провідних сфер економічної діяльності країни – сферу зв'язку та інформатизації. Оскільки ця сфера є своєрідним посередником в діяльності бізнес-сектору, органів державного і місцевого управління та самоврядування, а також спілкування громадян, кризові явища в державі суттєво впливають на діяльність підприємств сфери зв'язку та інформатизації.

Питанням дослідження проблеми кризи та антикризового управління присвячено праці багатьох учених. Понятійний апарат антикризового менеджменту досліджували Л.Лігоненко, Д.Сльчанінов, В.Окрушко, А.Чернявський, [2...5] та інші. В роботах Е.Семенюк, Б.Карпинського, Л.Масловської та інших наведено практичні аспекти управління діяльністю підприємств в період кризи [6...8]. Проте питання визначення причин і наслідків суспільно-політичної кризи значного масштабу, а також заходів подолання кризи та управління діяльністю підприємств зв'язку в умовах кризи досліджено недостатньо повно з огляду на новизну цього питання у вітчизняній науковій думці та практичній діяльності. Тому питання визначення причин і наслідків кризи, а також шляхів щодо виходу з кризи, є вкрай актуальним для підприємств сфери зв'язку та інформатизації країни.

Враховуючи вищевикладене, **метою статті** є визначення впливу кризи на діяльність підприємств сфери зв'язку та інформатизації.

Дослідження теоретичних основ та наукових доробок з досліджуваної проблематики дозволили визначити, що криза – це вкрай загострені суперечності у соціально-економічній системі (державі, сфері економічної діяльності, підприємстві), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі.

Причини кризи можуть бути зовнішні, або екзогенні (які не залежать від діяльності системи), та внутрішні, або ендогенні (що залежать від системи). Зовнішні пов'язані з тенденціями і стратегією макроекономічного розвитку або навіть розвитку світової економіки, конкуренцією, політичною ситуацією в країні тощо.

Головними зовнішніми причинами кризи на рівні підприємства, на думку вчених, є такі [2, 5. 6]:

- спад кон'юнктури в економіці в цілому;
- зменшення купівельної спроможності населення, значний рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- нестабільність фінансового та валютного ринків;
- посилення конкуренції або навпаки, монополізму в галузі;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- політична нестабільність у країні, місцезнаходження підприємства або в країнах підприємств – постачальників сировини (споживачів продукції);
- конфлікти між засновниками (власниками).

До внутрішніх причин кризи віднесено:

- низьку якість менеджменту;
- неефективність організаційної структури;
- низький рівень кваліфікації персоналу;
- недоліки у виробничій сфері;
- низький рівень маркетингу;
- прорахунки в інвестиційній політиці;
- брак інновацій та раціоналізаторства;

- дефіцит у фінансуванні;
- брак контролінгу або незадовільна робота його служб.

У розумінні кризи велике значення мають не тільки її причини, а й різноманітні наслідки. Типовими наслідками кризи можуть бути:

- втрата клієнтів і покупців готової продукції, зменшення кількості замовлень і контрактів з продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення обсягу неліквідних оборотних засобів та наявність понаднормових запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів і збільшення плинності кадрів;
- суттєве зменшення обсягів реалізації та, як наслідок, недоотримання виручки від реалізації продукції тощо.

Криза в телекомунікаційному підприємстві, як і в іншому, означає важке становище, яке характеризується незадовільним значенням цілої низки фінансових показників (платоспроможності, рентабельності, оборотності, фінансової стійкості тощо), зростанням рівня ризику, неефективністю оргструктури управління, плинністю кадрів, скороченням соціальних програм тощо. Підприємства змушені відмовитися від масштабних інвестицій, мінімізувати свої витрати та впроваджувати програми економії ресурсів. Так, за офіційними даними, обсяги інвестування на підприємствах сфери зв'язку та інформатизації лише за останній рік скоротилися у середньому на 11 %, а частка доходів сфери зв'язку та інформатизації у ВВП скоротилася у 2014 р. порівняно із 2013 р. з 4,6 до 3,6 %. Проте, на фоні нестабільності динаміки доходів більшості підприємств зв'язку можна визначити підвищення доходів від послуг Інтернет та комп'ютерного зв'язку на 36 % лише за останній рік [9].

Водночас споживачі телекомунікаційних послуг, ураховуючи скорочення рівня платоспроможності, суттєву інфляцію, девальвацію національної валюти та інші фактори суттєво скорочують свої витрати, в тому числі і на послуги зв'язку. Так, якщо у 2013 р. витрати домогосподарств на послуги зв'язку склали 2,8 %, то у першому півріччі 2014 р. вони скоротилися до 2,4 % [10]. Це природно призводить до скорочення доходів підприємств зв'язку, що погіршує їх становище.

Таким чином, на думку науковців, в умовах політичної й економічної нестабільності ступінь ризику значно зростає, тому в сучасних умовах розвитку економіки України проблема посилення ризиків надто актуальна [1]. Це підтверджується статистичними даними про скорочення прибутковості або наявності збитків у підприємств різних сфер економічної діяльності, зокрема підприємств сфери зв'язку та інформатизації, іншими мікро- та макроекономічними показниками.

Аналізуючи статистичні дані [9, 10], наукові розробки з даного питання [1] та ураховуючи попередні дослідження автора [11], в статті наведено авторське бачення основних джерела ризику, які можуть погіршити стан підприємств сфери зв'язку та інформатизації і призвести до подальшого розвитку та поглиблення кризових явищ:

1. Структурні зрушення на ринку послуг зв'язку та інформатизації у бік превалювання послуг Інтернет, IP-телефонії. Це призводить до того, що підприємства, які надають послуги поштового та фіксованого телефонного зв'язку, втрачають споживачів та свої ринкові позиції і, як наслідок, доходи.

2. Скорочення платоспроможності населення та витрат на послуги зв'язку. Економічна та соціально-політична кризи призвела до низки наслідків, які обумовлюють скорочення доходів та платоспроможності громадян і змушують їх суттєво скоротити витрати домогосподарств. До цих наслідків можна віднести: різке зростання цін при одночасному заморожуванні рівня заробітної плати та підвищення обсягів оподаткування; три хвили мобілізації, що передбачає тимчасову відсутність доходів у мобілізованих

громадян; непередбачуваність економічної ситуації, що природно призводить до бажання населення відкласти більшість покупок та інших вкладень грошей тощо.

3. Скорочення попиту на послуги зв'язку з боку бізнес-сектору внаслідок розриву підприємницьких зв'язків, виходу з ринку низки підприємств тощо. Ця причина має політичне підґрунтя у вигляді тимчасової окупації АР Крим та нестабільності у східних регіонах із наступним розривом господарських зв'язків, руйнуванням підприємств, необхідністю вирішення проблеми власності підприємств, що залишилися на цих територіях. За оперативними даними, близько 75 % підприємств малого та середнього бізнесу у східних регіонах частково чи повністю припинили роботу.

4. На сьогодні невирішеною є проблема функціонування мережевої структури підприємств зв'язку, лінійних та станційних споруд, кабельного господарства, використання радіочастотного ресурсу тощо в тимчасово окупованих та східних регіонах. Це призводить до скорочення доходів підприємств сфери зв'язку та інформатизації, а також виникнення витрат на проведення судових процесів.

5. Суттєве скорочення можливостей зовнішнього фінансування, що пов'язано із коливанням курсу валют, політичною нестабільністю, обережністю іноземних інвесторів по відношенню до вітчизняних підприємств.

6. Заморожування рівня зарплат та певні труднощі із набором персоналу. Так, у більшості сфер економічної діяльності номінальна середня заробітна плата з початку 2014 р. не зростала, а реальна заробітна плата (за даними [10]) значно скоротилася. Це призвело до відтоку кадрів у інші, більш стабільні та прибуткові сектори економіки (наприклад, торгівлю, сферу готельних та ресторанних послуг тощо). Також низка працівників сфери зв'язку мобілізована до армії чи заходиться у добровільних військових формуваннях, що спричиняє наявність певної нестачі кваліфікованих кадрів.

7. Суттєве подорожчання палива призводить до значного зростання витрат на перевезення пошти, що при фіксованих тарифах на низку поштових послуг може призвести до збитковості підприємств, що займаються наданням поштових послуг. Так, на балансі найбільшого підприємства поштового зв'язку УДППЗ «Укрпошта» знаходиться 4185 автомобілів. При цьому, якщо середня вартість 1 л бензину у 2013 р. становила 10,34 грн. і перевитрати на зростання цін на паливо склали 6,8 % [12], то у поточному році ціна на бензин зросла більше ніж на 50 %, що призведе до більш суттєвих перевитрат та негативно відіб'ється на фінансових результатах.

7. Кризові явища на підприємствах сфери зв'язку та інформатизації можуть призвести до скорочення доходів цієї сфери, що вплине і на податкові надходження до бюджету, які, у свою чергу, можуть вплинути на подальше зростання дефіциту бюджету, скорочення соціальних та інвестиційних програм тощо.

Подальша пролонгація наведених та інших проявів кризових явищ на підприємствах сфери зв'язку та інформатизації може призвести до негативних наслідків у вигляді подальшого скорочення доходів галузі, її частки у ВВП, згорання діяльності підприємств на окремих територіях, скорочення персоналу тощо.

До наслідків, які мають неоднозначне тлумачення, можна віднести перерозподіл ринку у бік розвитку найсучасніших та більш затребуваних послуг Інтернет, що, з одного боку, є позитивним моментом з огляду на підвищення рівня інформатизації населення та зростання доходності підприємств.

З іншого боку, виникає низка негативних проявів, а саме:

– новітні послуги на базі інформаційних технологій не є загальнодоступними для усіх прошарків населення з огляду на такі причини: незадовільний середній рівень комп'ютерної грамотності населення, відсутність загального доступу до мережі Інтернет, низька платоспроможність та забезпечуваність засобами інформатизації населення (лише 46,6 % домогосподарств забезпечені комп'ютерами та лише 51 % населення мають постійний доступ до мережі Інтернет [10]) тощо;

– на підприємствах, які зосереджують свою увагу лише на традиційних послугах (поштові послуги, фіксований телефонний зв'язок), підвищується вірогідність фінансових невдач через скорочення попиту, що, серед іншого, призведе до скорочення працівників;

– експоненційне зростання технічних вимог до новітніх послуг та обладнання (швидкодія, продуктивність, пропускна здатність, підвищення обчислювальних потужностей та інтелектуальних можливостей) вимагають перманентного фінансування, оновлення техніки та технології, що у сучасних умовах є дуже складною задачею з огляду на проблеми із внутрішнім та, особливо, зовнішнім інвестуванням. Це може призвести до незадоволеності споживачів рівнем надаваних послуг вітчизняних операторів та необхідністю залучення до співпраці закордонних операторів зі значно вищим рівнем розвитку сервісів, що призведе до втрати ринкових позицій вітчизняних виробників.

Для подолання існуючих кризових явищ та запобігання їх подальшому розвитку доцільне, на наш погляд, проведення наукових досліджень та розробка на їх базі прикладних інструментів антикризового менеджменту підприємств сфери зв'язку та інформатизації для забезпечення позитивних результатів розвитку цих підприємств шляхом оптимізації використання існуючого ресурсного потенціалу та пошуку внутрішніх джерел протидії кризовим явищам, що можливо, серед іншого, на базі формування сценарного плану розвитку сфери зв'язку та інформатизації. Це набуває актуальності і з огляду на презентовану Президентом України «Стратегію - 2020», у рамках якої пропонується «...проведення низки спеціальних програм, реалізація яких забезпечить приплив прямих іноземних інвестицій до \$ 40 млрд. проти нинішнього показника в середньому \$ 4-5 млрд. на рік, проведення податкової реформи, дерегуляцію та розвиток підприємництва» [13].

Так, на наш погляд, доцільно розробити можливі сценарні плани подальшого розвитку сфери зв'язку та інформатизації. Ці сценарні плани мають бути сформовані на підставі урахування можливих варіантів розвитку економічної та політичної ситуації в країні та згруповані (відповідно до цих варіантів) на сценарії червоної, жовтої, білої та зеленої зони.

«Червона зона» розглядається як сценарії, пов'язані із підривом макроекономічної та політичної стабільності держави, зниженням рівня соціальної підтримки та платоспроможності. В межах цієї зони необхідно сформувати заходи щодо діяльності підприємств в цих умовах, спрямовані на забезпечення населення, бізнесу та структур управління засобами зв'язку, в тому числі і в надзвичайних умовах.

Сценарії «жовтої зони» передбачають інертний розвиток, за якого зберігається стабільність позицій підприємств на ринку, тарифна та номенклатурна політика, проте не спостерігається припливу інвестицій та оновлення техніки та технології, що призводить до вичерпання потенціалу для подальшого зростання.

Сценарії «білої зони» можна віднести до сценаріїв сталого зростання із твердим регулюванням. За цими сценаріями необхідні для сталого розвитку перетворення здійснюються в умовах підвищення твердості бюджетних обмежень та лімітів, жорсткого регулювання витрат, у тому числі на оплату праці. Більшість витрат спрямовуються на проведення реформ та оновлення техніки та технології. Це може призвести до певної незадоволеності як працівників (скорочення преміального фонду та соціального пакету), так і споживачів (зростання цін та тарифів). Проте ці сценарії є тимчасовими і після подолання ознак кризи призведуть до інтенсифікацій технологічних процесів та інтенсивного розвитку підприємств сфери зв'язку та інформатизації.

Сценарії «зеленої зони» – це удосконалення працездатних сценаріїв «білої зони» з метою більш повного урахування інтересів суспільства та працівників, забезпечення соціального захисту населення, розвитку новітніх технологій тощо.

Відповідно для кожного зі сценарних планів розробляється низка сценаріїв, які можуть бути обрані за критеріями, які також визначаються для кожного з варіантів розвитку подій. Загальним критерієм вибору того або іншого сценарію є можливість подолання кризових явищ у діяльності підприємств сфери зв'язку та інформатизації, скорочення ризиків

та запобігання їх подальшому виникненню, а також сприяння сталому розвитку підприємств в нових умовах функціонування.

Таким чином, криза як об'єктивне явище притаманне усім сферам економічної діяльності та підприємствам. Проте причини та наслідки кризи у сфері зв'язку та інформатизації тісно пов'язані із загально політичними та економічними процесами у суспільстві та світі. При цьому кризові явища у сфері зв'язку та інформатизації відбуваються не тільки на підприємствах, а й на населенні, призводячи як до зростання тарифів, так і до скорочення можливостей отримання інформації та послуг зв'язку. Тому у статті приділено увагу не лише визначенню причин та наслідків кризи, а й можливим підходам до подолання кризи. Запропонований для виходу з кризи підхід із використанням методу сценарного планування може бути доповнений математичним апаратом визначення ймовірності прийняття того чи іншого сценарію із урахуванням прогнозу розвитку мікро- та макроекономічних показників.

У подальших дослідженнях планується наукове обґрунтування та розробка методів вибору сценаріїв сталого розвитку підприємств сфери зв'язку та інформатизації в умовах невизначеності та ризику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: моногр. / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К.; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2003. – 162 с.
2. Лиголенко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Лиголенко Л.О. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 580 с.
3. Ельчанинов Д.В. Развитие механизмов антикризисного управления на промышленных предприятиях: теория и практика: автореф. дис. на соискание учен. степени док. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Д.В. Ельчанинов. – Самара, 2010. – 35 с.
4. Окрушко В.Я. Антикризисное управление предпринимательской деятельностью организации: автор. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.02.03 «Организация управления, планирования и регулирования экономики» / В.Я. Окрушко. – СПб., 2007 – 20 с.
5. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / Чернявський А.Д. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.
6. Семенюк Е.П. Філософські засади сталого розвитку / Семенюк Е.П. – Львів: Афіша, 2002. – 200 с.
7. Карпінський Б.А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель: монографія / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. – Львів: Логос, 2005. – 256 с.
8. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: монографія / Масловська Л.Ц. – К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2003. – 366 с.
9. Офіційний сайт НКРЗІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nkrz.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Князева О.А. Визначення рівня антикризової стійкості підприємства зв'язку на мікро- та макrorівнях / О.А. Князева, Н.В. Дойсан // Економічні науки: зб. наук. праць. – Чернівці: Книги XXI, 2014. – С. 255-261.
12. Офіційний сайт УДППЗ «Укрпошта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrposhta.com.ua>.
13. Програма Президента Петра Порошенка «Стратегія – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/posts/512173782250352>

REFERENCES:

1. The analysis of enterprise risks: problems of definition, classification and a quantitative estimation: monograph / Granaturov V.M., Litovchenko I.V., Harichkov S.K.; Institute of Market Problems and Economic & Ecological Researches, NASci, of Ukraine. – O, 2003. – 162 p.
2. Lyholenko L.O. Anticrisis management of enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools / Lyholenko L.O. – K.: Kyiv national university of trade and economics, 2004. – 580 p.
3. Yelchaninov D.V. Development mechanisms of crisis management in industrial enterprises: theory and practice. Abstract of dissertation for the degree the Doctor of Economic Sciences: 08.00.05 «Economy and management of a national economy» / D.V. Yelchaninov. – Samara, 2010 – 35.

4. Okrushko V.Y. Anticrisis management in enterprise activity of organization. Abstract of dissertation for the degree the candidate of Economic Sciences: 08.02.03 «The organization of management, planning and economy regulation» / V.Y. Okrushko.– SPb., 2007 – 20 p.
5. Cherniavskii A.D. Anticrisis management of enterprise: tutorial / Cherniavskii A.D. - K.: Interregional Academy of Personnel Management, 2006. – 256 p.
6. Semeniuk E.P. Philosophical principles of sustainable development / Semeniuk E.P. – Lviv: Afisha, 2002. – 200 p.
7. Karpinskii B.A. Sustainable economic development: generalized model: monograph / B.A. Karpinskii, S.M. Bozhko. – Lviv: Logos, 2005. – 256 p.
8. Maslovska L.T.S. Sustainable development the productive forces of regions: theory, methodology, practice: monograph / Maslovska L.T.S. – K.: Kyiv national university of trade and economics, 2003. – 366 p.
9. Official website of National Commission for the State Regulation of Communications and Informatization. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nkrz.gov.ua/>
10. Official website of State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Kniazieva O.A. Definition anticrisis level of sustainability of the communication enterprise at micro- and macro levels / O.A. Kniazieva, N.V. Doisan // Economic sciences: Collection of scientific works. – Chernivtsi: Knygy XXI, 2014. – P. 255–261.
12. Official website Ukrainian State Enterprise of Posts "Ukrposhta" [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrposhta.com.ua>.
13. The program of President Poroshenko "Strategy – 2020" [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/posts/512173782250352>.